

**Департамент освіти
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області**

**Кременчуцький центр професійного розвитку педагогічних працівників
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області**

**Кременчуцький ліцей №5 імені Т.Г. Шевченка
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області**

Барановська Мар'яна Юріївна

**ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА
ЯК ЗАСІБ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ
ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кременчук
2022

Барановська Мар'яна Юріївна
Кременчуцький ліцей №5
імені Т.Г. Шевченка
Кременчуцької міської ради
Кременчуцького району
Полтавської області
учитель історії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЯК ЗАСІБ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

АНОТАЦІЯ

В даних методичних рекомендаціях автор акцентує увагу на проблематиці формування гендерної культури здобувачів освіти під час освітнього процесу засобами компетентнісного навчання шляхом опрацювання історичних джерел.

Пропонує, застосовуючи гендерний підхід у формуванні гармонійно розвиненої особистості, окреслити новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутня нерівність та ієрархія «чоловічого» й «жіночого» в історичному поступі.

Автор, використовуючи метод дослідження історичних джерел, а саме Гетьманських універсалів, виданих у другій половині XVII століття, систематизував нормативно-правові акти тієї доби, що наочно допоможе учням дослідити процеси державотворення та формування законодавства з огляду рівних прав і можливостей чоловіка і жінки, зокрема взаємовідносин «державна влада – жінка» у процесі еволюційних змін правового та соціального статусу жінки в українських землях за часів Козацько-Гетьманської доби.

У запропонованих методичних рекомендаціях вирішуються поставлені завдання: сприяти формуванню гендерної культури у здобувачів освіти під час освітнього процесу, використовуючи метод компетентнісного підходу шляхом дослідження історичних джерел, навчати учнів визначати соціальну роль та правовий статус жінки на території українських земель, спонукати учнів критично мислити, аналізувати історичне джерело та робити висновки, формувати соціально активну, всебічно розвинену особистість.

Матеріали, можна використовувати на уроках історії України у 8, 9, 10, 11 класах, а також здійснюючи роботу з обдарованими учнями, готуючи учасників Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАНУ.

Рецензент Дудка Л.Г.
учитель історії, учитель-методист
Кременчуцького ліцею №11
«Гарант» Кременчуцької міської ради
Кременчуцького району Полтавської області
Левітіна Е.Ю.

Консультант

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СУЧАСНИЙ СТАНДАРТ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ	6
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ	8
2.1 Універсали Богдана Хмельницького та Івана Самойловича. Майнові права жінок	8
2.2 Універсали про «послушенство» селян визначених сіл жіночим монастирям.	12
2.3 Універсали, які засвідчують рівні права жіночих і чоловічих монастирів	15
2.4 Майнові права жіночих монастирів та підпорядкування їм окремих адміністративно-територіальних одиниць в універсалах наступників гетьмана Богдана Хмельницького	17
2.5 Універсали про дозвіл ігуменям на виконання будівельних робіт	29
2.6 Універсали про звільнення від податків та повинностей жіночих монастирів	31
2.7 Універсали, які засвідчують високий статус окремих представниць жіноцтва XVII століття	32
2.8 Особливий статус жінки знатного стану	34
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства упровадження гендерного підходу в різноманітні галузі суспільного життя сприяє формуванню гендерної культури, що становить сукупність соціальних цінностей у сферах буття та відповідних їм потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями [30,126]. Гендерна культура, незалежно від статі, на основі взаємопідтримки й взаємоповаги забезпечує умови вільного вибору соціальних статусів і ролей, рівності прав, розвитку особистості, передбачає гармонізацію взаємин чоловіків і жінок у суспільстві, відображає прагнення суспільства до вирівнювання їх статусів [21,26].

Потенційні можливості системи освіти щодо формування у здобувачів освіти сучасних гендерних уявлень та реалізація їх на практиці зумовлена соціальними чинниками і спрямована на формування самостійної, ініціативної, відповідальної особистості, яка здатна до виконання різноманітного спектра гендерних ролей. У той же час відчувається брак відповідних форм та методів, які спрямовані на посилення мотивації учнівської спільноти щодо підвищення рівня їхньої власної гендерної культури [13,243]. Організація освітнього процесу потребує відповідного науково-педагогічного та навчально-методичного забезпечення для руйнування усталених і формування сучасних гендерних стереотипів[24,120].

Засади особистісно орієнтованої освіти є підґрунтям для формування гендерної культури особистості під час освітнього процесу.

Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутня нерівність та ієрархія «чоловічого» й «жіночого» [11, 46].

У системі сучасної освіти процес формування гендерної культури повинен мати комплексний підхід: гендерна грамотність педагогічного складу, гендерна експертиза підручників, гендерне виховання учнів початкової школи, гендерна зорієнтованість особистості здобувачів базової та повної загальної середньої освіти[29, 146].

Реалізацію завдань щодо формування гендерної культури учнів під час освітнього процесу якнайкраще можна здійснити вивчаючи предмети гуманітарно-природничого циклу[20,57]. Зокрема, на уроках історії України, досліджуючи соціальну роль і правовий статус української жінки в історичному поступі.

Вивчаючи матеріали різноманітних історичних джерел, архівних документів та законодавчих актів різних епох можна прослідкувати процес соціалізації жінки, становлення її, як повноправного учасника громадсько-політичного життя, як суб'єкта державотворення[23,35].

Саме висвітлення «жіночої» історії, вивчення ролі українських жінок в різні часи нашого історичного минулого, визначення правового та громадсько-політичного статусу жінки на всіх етапах розвитку українського суспільства є основою для формування гендерних уявлень і гендерної культури здобувачів

світи [23,34].

Дослідження процесів державотворення та формування законодавства з огляду рівних прав і можливостей чоловіка і жінки на всіх етапах історичного поступу українського народу, зокрема взаємовідносин «державна влада – жінка» у процесі еволюційних змін правового та соціального статусу жінки в українських землях за часів Козацько-Гетьманської доби [28,135] можна впровадити на уроках історії України, використовуючи метод дослідження історичних джерел, а саме Гетьманських універсалів, виданих у другій половині XVII століття.

Тож **мета** запропонованих методичних рекомендацій – формування гендерної культури здобувачів освіти на уроках історії України за допомогою вивчення законодавчих актів, виданих на території українських земель за часів гетьманів від Б. Хмельницького до І. Самойловича, шляхом визначення соціального стану та правового статусу української жінки у другій половині XVII століття.

Завдання:

- сприяти формуванню гендерної культури у здобувачів освіти під час освітнього процесу;
- формувати соціально активну, всебічно розвинену особистість;
- використовуючи метод компетентнісного підходу шляхом дослідження історичних джерел, навчати учнів визначати соціальну роль та правовий статус жінки на території українських земель у другій половині XVII століття;
- спонукати учнів критично мислити, аналізувати історичне джерело та робити висновки;
- прищеплювати інтерес до вивчення історії та використовувати набуті компетентності у повсякденному житті.

Матеріали, розміщені у даних методичних рекомендаціях можна використовувати на уроках історії України у 8 класі. Також, вивчаючи соціально-економічне життя українських земель у 9, 10, 11 класах надані матеріали допоможуть формувати уявлення учнів про еволюцію гендерних відносин у суспільстві і трансформаційні процеси в уявленні про соціальні ролі чоловіків і жінок, окреслити нагальні проблеми взаємодії чоловічого і жіночого начал і зрозуміти свою власну позицію щодо побудови сучасного вільного, рівного суспільства.

Практичне застосування розробки може полягати у використанні в процесі роботи з обдарованими учнями, а саме готуючи учасників Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАНУ.

РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СУЧАСНИЙ СТАНДАРТ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Компетентнісний підхід в навчанні – запорука успішного формування всебічно розвиненої особистості, готової до застосування набутих компетентностей у повсякденному житті.

Завдання вчителя сьогодні – навчити учня опановувати та опрацьовувати різні об'єми інформації, аналізувати її, виокремлювати основні тези, ставити питання та давати відповіді, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, а також правильно та відповідально застосовувати набуті знання та навички.

Формування гендерної культури особистості під час освітнього процесу – це набуття тих компетентностей, які дозволять учням сформувати світобачення, яке відповідатиме сучасним стандартам суспільних взаємовідносин та стане підґрунтям для їх розвитку та вдосконалення, а також закладе підвалини для створення суспільства, вільного від стереотипного мислення, розбудованого на принципах гендерної рівності та партнерства [7,65].

Вирішення проблеми виховання гендерної культури в учнів потребує комплексного підходу. Одним із елементів такого є визначення соціальної ролі та політичного статусу жінки в різні історичні періоди на уроках історії України.

Запропоновані методичні рекомендації допоможуть вчителю історії, застосовуючи компетентнісний підхід під час роботи з історичними першоджерелами, а саме опрацювання законодавчих актів, виданих на території українських земель гетьманами другої половини XVII століття привернути увагу учнів до проблеми соціального статусу жінки, окреслити межі впливу українського жіноцтва на суспільні відносини, визначити роль чоловіка у формуванні правового статусу жінки, встановити межі взаємодії держави і жінки [23,34]. А також спонукати учнів до роздумів, спрямовувати на пошук вирішення поставленої проблеми, вчити знаходити причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки. І в результаті – формувати гендерну культуру.

Саме метод роботи з історичними документами надає змогу вчителю реалізувати принцип наочності, зробити урок більш яскравим, висновки – більш переконливими, сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів і картин минулого, створює відчуття духу епохи [36, 25].

Опрацювання запропонованих першоджерел активізує процеси мислення та уяви учнів, викличе цікавість до розуміння давньої мови [27,105]. Спонукатиме до осмислення тогочасних суспільних відносин. Дозволить провести паралелі з сучасним розумінням статусу жінки в державі та суспільстві. Учні навчатимуться робити висновки щодо трансформації у гендерних відносинах, які відбулися та визначатимуть перелік змін, які необхідно здійснити, а також формувати свій особистий життєвий досвід.

Важливим є аспект оцінки значення поданого документу. Таким чином відбувається усвідомлення проблеми гендерних взаємовідносин у окреслений період і розуміння необхідності законодавчого регулювання їх у сучасних умовах.

Використання наданих матеріалів потребує володіння багатьма компетентностями самим вчителем. А також певної підготовчої роботи з його боку. Адже першоджерела надані мовою оригіналу. Тож вчителю необхідно буде пояснити усі незрозумілі для учнів вислови та слова, або ж переказати документ.

Але у той же час саме мова оригіналу допоможе учням зануритися у часи гетьманування Богдана Хмельницького та його наступників, надасть відчуття учасника історичних подій, які здійснювали вплив на формування суспільних відносин та закладали підвалини змін у ставленні до відносин: чоловік – жінка – держава – суспільство.

Важливим є правильна постановка проблемного питання щодо кожного першоджерела. Для досягнення мети необхідно запропонувати учням перелік питань стосовно змісту документу:

- Яку сферу суспільних відносин він регулює;
- Чому виникла необхідність створення саме такого законодавчого акту;
- Які чинники суспільно-політичного життя обумовлювали видання такого універсалу;
- Яким чином він змінював статус жінки (покращував чи погіршував її становище);
- Яке історичне значення для формування гендерних взаємовідносин у суспільстві має зазначений документ;
- Запропонувати учням обговорити його у групах та зробити висновки.

Очевидно, що перелік питань не є вичерпним. Можна моделювати ситуацію, наприклад, якщо б документ був створений жінкою – яким би був його текст тощо.

Орієнтовні питання до поданих нормативних актів.

1. Яку сферу суспільних відносин регулює даний нормативний акт?
2. Хто є об'єктом видання універсалу?
3. Які чинники суспільно-політичного та соціально-економічного життя обумовлювали необхідність створення документу?
4. Які саме слова вказують на визначення соціального статусу жінки?
5. Які права жінки закріплені у відповідному акті?

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

2.1 Універсали Богдана Хмельницького та Івана Самойловича. Майнові права жінок

1655, червня 15 (25). Київ. - Універсал Богдана Хмельницького про надання Павлові Хмельницькому у користування сіл Бугаївка, Беркове, Масани і Борщівка

Богданъ Хмелницкій, гетманъ з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Всѣмъ вовець и каждому зособна, кому о томъ вѣдати належить теперъ и на потомъ, а меновите п[аном] пувковникомъ, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ й всей старшинѣ и черни Войскъ его царского величества Запорозкихъ, и кому толко сее наше показано будетъ писане, до вѣдомости доносимъ, ижъ на потребу войсковую взялисмо осмь тысячей золотыхъ полскихъ у пана Павла Яновича Хмелницкого²⁷³, за которую суму пустилисмо ему в спокойное уживаня маетности п[ана] Грузевича²⁷⁴, то есть чотиры села: Бугаювку, Берково, а за Припетю рекою двѣ села, то есть* Масаны и Борщувку²⁷⁵ з млинами, ставами, полями, сеножатми и зъ даню медовою, и зъ деревом бортним и зо всѣми кгрунтами и пожитками до тихъ селъ чотырохъ належачими и з подданими на кгрунтах тамошныхъ седячими, и зъ дворомъ у Кіевѣ стоячимъ, якъ небожчикъ п[ан] Грузевичъ держал и уживалъ и всѣ пожитки належніе отбиралъ. Боронымъ теды, абы жаденъ з старшини и черни Войскъ Запорозких и вшеляких преложоныхъ до тихъ маетностей вѣчне не втручалсе и нѣкгда в уживаню самому п[ану] Павлу Яновичу Хмелницкому, жонѣ и дѣтямъ его тихъ маетноцтей перешкоды чинить не важилсе, ани до пожитковъ жадных и приходовъ с тихъ маетностей не втручалсе, такъ якобы найспокойней онъ самъ з жоною и детми

своими тыхъ маетностей и двора уживал и вшелякіе приходи и пожитки от-
быралъ, любъ самъ, любъ намѣсникъ его, которому поручитъ, счо иначе абы не
было. А для лишное вѣри, при печаты войсковой руку нашу подписалисмо.

Данъ в Кіевѣ 15 іюня, року Божого 1655*.

Богданъ Хмельницкий, рука власна.

С подлѣнными свѣдѣтелствовали:

Судия полковий Григориан Барановский.

Полковий писар Семин Капуста.

Асаулъ полковий Федоръ Шумъ.

Полковий хоружій Иопать Шумъ

1657, березня 3 (13). Чигирин. -

***Універсал Богдана Хмельницького про підтвердження
прав Василя Ласка на млин на річці Острі
під Козельцем***

Богдан Хмельницкий, гетман з Войском его царского величества Запорозким.

Ознаймуем сим писаніем каждому, кому о том вѣдати надлежит: показавал нам право Василий Ласко на млин на реце Острѣ⁴¹⁵ под мѣстом Козельцем стоячий, куплений за золотих чотиреста монети литовской през небожчика Прокопа Горячку, сотника бывшего козелецкого, отца жени своей, от Сави Малютенка куплений по смерти того небожчика Прокопа правом дѣдизним собѣ, жонѣ своей Прокопунне служачое, просячи у нас на тое право потверженія. Ми теди, видячи слушност того права, оное во всѣх пунктах и кондициях, змоцняем и ствержаем и тым универсалом нашим, виразним варуем, аби преречений Василій Ласка з женою своею той млин спокойно держал и оним користовал, не поносячи нѣ од кого найменшой кривди и пренагабаня, иначе не чинячи.

Данъ в Чигиринѣ, дня 3 марта 1657 году.

Богдан Хмельницкий, рука власна.

**1687, січня 14. Батурич. –
Універсал Івана Самойловича про призначення
сенчанським сотником значного товариша
Лубенського полку, наказного сенчанського сотника,
Івана Беркова та про надання йому маєтностей
під містом Сенчею**

Іванъ Самуйловичъ, гетманъ з Войскомъ его^а царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Всему старшому и меншому Войска его^б царского пресвѣтлого величества Запорозкаго, а меновите пану полковникови лубенскому, и всѣмъ, кому тилко о томъ вѣдати надлежати маеть, симъ нашимъ унѣверсаломъ ознаймуемъ, ижъ яко значный полку Лубенского товарищъ Іванъ Берковъ через два роки и десять мѣсяцей, в полку Лубенскомъ в сотнѣ Смѣлянской, сотниче службы править, с повагою всей старшины полковой и сотенной рады Смѣлянской, в усякем диле, такъ воисковим съ туркою подъ Ердкемъ якъ, и партикулярним, безъ кривде і для наименчого правкуе безъ урщербокъ, за тое хвалне правкуваня настоящимъ его царского пресвѣтлого величества Войска Запорожского сотникомъ смѣлянскимъ утверждаемо и для властвованя его легковали маєтности сотнечые, ктрунтовъ, поля до ораня, сѣножати и лѣсу, межи мѣской смѣлянской войскового товариша Івана Мошки, Київскія Лавры и войскового жъ товарища Василя Громака, у битого шляху, надати приказуемо, і ими владѣти вѣчне спокійне ему, пану сотнику и женѣ и дѣтямъ і унукамъ і кто по нем рода его жити будетъ, продавати, променувати, даровати і якъ хотя для наилучого пожиткованя обертати позволяемо, двори слободние [заимке] властвованя посполнихъ, вуккремъ сего реестру менованихъ, под городомъ Смѣломъ¹⁴⁶ лежачии, з усѣми к нимъ належностями, яко то полемъ, сѣножатми, луками, озерами і лесами, да в селу Тимошовицѣ слободние жъ двори посполитихъ Андрѣя Тимощенка, Грицка Шила, Петра Макарика, Тимоша Шевця, Івана Кравця і Тишка Мирошника, з нихъ вшелякіе собѣ привлащати пожитки, і ими спокійне властвовати, в чомъ теды жебы помененной панъ сотникъ, жена его, і дети, і унуки, і кто по нихъ рода его житиметь, не от кого жадной трудности, перешкоды і наименшою долегливости не узнавали, повагою сего унѣверсалу нашего пилно варуемъ и приказуемъ.

Данъ в Батуричѣ, [14] генваря, року 1687.

[Звищъменованный]^в гетманъ, рука властна^г.

Нижче написано: Канцелярист [...].

Копія завѣрена старшим канцеляристомъ Полковой Лубенской канцелярії.

Копія съ копіи завѣрена Полтавскою казенною палатою.

Висновки

Подані універсали вказують на те, що законодавчо закріплювалось право жінок розпоряджатися спільним майном на рівні з чоловіками.

Варто звернути увагу учнів на слова у текстах документів, в яких зазначається, що вказані особи мають право на володіння разом з «женою своєю»....

2.2 Універсали про «послушенство» селян визначених сіл жіночим монастирям

**1648, грудня 22 (1649, січня 1). Київ. -
Універсал Богдана Хмельницького
про “послушенство” селян сіл Вишеньки
та Великі і Малі Дмитровичі Київському
Флорівському монастиреві**

Богдан Хмельницький, гетман Воиска его кор[лоевской] милости Запорозкого.

Всімъ обывателем в Дмитровичах в Великих і в Малих⁹⁶ и в Вишенках⁹⁷ в маестностях его милости Гуменицького, судьи киевского, под небитност его самого приказуем вам сурово, абысте во всемъ были ігумении Флора и Лавра монастыра киевского⁹⁸ послушъными и вшелякую повинност ведлуг звичаю давного отдавали и щоколвек позабърали маѣтку розного панского, абы поворочали не маючи жадной потребности до гуменъ и до вымеру млынового; постерегаите того, абы до нас наименшая кривда не доходила новая, що того всего повинен дозрѣти Степан, козакъ, сотникъ Пѣшьчынковой, абы тамъ жадной своеволи и бунтов не было, иначе не чинячи под срукостю воисковою.

Дат в Киевѣ, дня 22 декембрия, року 1648.

Богданъ Хмельницький, гетман, рука власная.*

Рекомендації:

Акцентувати увагу учнів на всебічному підпорядкуванні мешканців сіл владі ігуменъ, сплату повинностей на користь монастирів, захист монастирського майна від різного роду посягань: «...абысте во всемъ были ігумении ...послушъными и вшелякую повинност ведлуг звичаю давного отдавали и щоколвек позаб рали ма тку розного панского , абы поворочали не маючи жадной потребности до гуменъ и до вымеру млынового...» [33, 85]

**1648, грудня 28 (1649, січня 7). Київ. -
Універсал Богдана Хмельницького
про “послушенство” селян Підгірців
Печерському дівочому монастиреві**

Богданъ Хмелницкии, гетманъ Воиска его кор[олевскои] милости Запорозского.

Всѣм вобец и каждому зособна, особливе подданим монастыра Печерского⁹⁹ до инокии того монастыра въ селѣ Подгорцах¹⁰⁰ належачим и новым козаком сим листомъ моим гетманским ознаимуюем и владзою нашою гетманскою сурове наминаем, абысте такъ вы подданные, яко которые з охоты под тот час въ козачество не хотячи до монастыра робот и повинности отпраляти удалитесь, честной законницы госпожи Магдалинѣ Белецкой игуменѣ печерской и всѣм сестрам о Христѣ того жъ монастыра послушни были и повинности и роботы вшелякие отпраляли, постерегаючи на себе воискового караня. Бо мы зо всим не хотим от монастыровъ, особливе от убогих законниц, подданных одыимовати: даст Богъ на услугу воисковую безъ людеи церковных охочих. А вас и повторе наминаем, абысте вси а всѣ, которые въ Подгорцах знаидуетесь, законницам печерским по старому послушенство отдавали, а если розказаню и листу нашому хто з вас спротивится, таковии, яко воисковыи неприятел и зневажал листу нашого, горлом карании будет.

Данъ въ Киевѣ, дня 28 декабря, року 1648.

Богдан Хмелницкии, гетман, рука власная.

На звороті: Універсал Хмельницького листъ до Подгорець потребніи.

Подверженни листъ од Богдана Хмельницького на село Подгорцѣ.

Гетьман суворо підкреслює: «...абысте вси и вс ...законницам печерским по старому послушенство отдавали...» і наголошує, що за невиконання данного указу кожний «горлом карании будет» [33, с. 86].

**1656 р., серпня 18 (28). Чигирин. -
Універсал Богдана Хмельницького про надання
Київському Іорданському Михайлівському монастиреві
містечка Ходосіївка і села Криничі**

Богданъ Хмелнишкии, гетман Воиска ихъ царского Величества Запорожского.

Пану полковнику киевскому и всей старшинѣ Воиска Запорожского ознаимуюем и приказуюем, абы каженъ на врадѣ будучи въ Киевѣ, вѣдал, ижъ мы момастыреви Іорденскому Михайловскому³⁸⁰ мѣстечко Ходосовку³⁸¹ и селце Криничі³⁸² подаем для подпоры тому мѣсцу святому, абы они законници могли момастыря Золотоверхого Михила³⁸³ гдѣ хлѣба достать. И варуем симъ нашим унѣверсаломъ, абы каженъ зъ киевскихъ, каждого чину людей, жодной кривди темъ законницам в тыхъ двухъ селахъ ихъ подданнымъ, яко и самимъ законницам, жадне кривды не чинил подъ зарукою до шкатулы воисковой талереи сто и под сроким воисковимъ каранямъ, хто би мѣлъ противитися нашему розказанью. И даемо сеи наш унѣверсал для обороны онымъ законницам под печатью нашею воисковою и с подписомъ руки нашеи.

Данъ въ Чигирини, року 1656*, месяца августа 18 дня.

Богданъ Хмелнишкии, гетманъ, рука власная.

Висновки.

Універсали, видані Богданом Хмельницьким, захищають майнові права жіночих монастирів. Відзначається особливо шанобливе ставлення до ігуменъ та послушниць. Згідно цих законодавчих актів збільшується землеволодіння жіночих монастирів.

Рекомендації:

Варто звернути увагу учнів на рівне ставлення держави в особах українських гетьманів до представників як жіночого, так і чоловічого духовництва. [23, 35]

2.3 Універсали, які засвідчують рівні права жіночих і чоловічих монастирів

**1658, січня 7. Чигирин. –
Наказ Івана Виговського про заборону ігуменові
Київського Пустинно-Микільського монастиря Олексієві Турові
захоплювати землі Києво-Михайлівського монастиря**

Велебный в Богу мсци отче ігумене Николский наш ласкавый пане и приятелю !

Суппликовал до нас велебный в Богу отець ігумен свято Михайловский Киевский⁴⁵, же не слушне в. м. в кгрунта на монастирь святого архистратига Михайла належные втручаешся и о томъ оному кривду чинишь для того в. м. жадаем абысь попересталь од того и болшь шкоды оному не чинил ани о грунта Михайловские втручался, до росправы также и збоже з тих грунтов звоженое абы в цѣле зоставаль, бо на потом жебы вмѣсто помочи горшая не была в. м. шкода. Але слушная реч ест и барзо добрая, гды кождый своим контентуется, а чужого не прагнетъ, о що и повтуре в. м. жадаем, абы оному в том не дѣялас от в. м. кривда пуки росправа о том будет. За тим се ласце и молитвам святым в. м. полекаем.

З Чигирина дня 7 генвара, року 1658.

В. м. во всем цале жичливый и рад служит.

Іван Виговский, гетман Войска его царского величества Запорозкого.

На звороті: Велебному в Богу отцу Алексѣю Турови, ігуменовѣ⁴ монастиря свято Миколского Киевского⁴⁶ приятелеви нашому оддат.

List ten nie należy do tych spraw.

**1658, червня 22. Чигирин. –
Універсал Івана Виговського Київському
Пустинному Миколаївському монастиреві
на Максимівку і Городище**

Іоанъ Виговскій, гетманъ з Войскомъ его цар. вел. Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ листомъ уневерсаломъ нашимъ паномъ полковникомъ, осавуломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему Войску его цар. вел. Запорозкому, также войтови, мешчаномъ в мѣсти Максимовки³ и Городисча⁴, также и подданнымъ до тихъ мѣсть належачимъ, ижъ што славной памети зашлій его милость панъ Богданъ Хмелницкій, гетманъ Войскъ Запорозкихъ, антецесоръ нашъ, прихилияючисе до правъ отъ побожныхъ ктиторовъ на монастирь святого Миколи Пустинского Киевского на мѣста Максимовку и Городище и села до нихъ належачіе наданыхъ тые мѣста Максимовку и Городище зо всѣмъ на все до помененного монастыра святого Миколского привернулъ на сесь часъ, теды за покладанемъ и показаньемъ черезъ велебного господина отца Алексея Тура, игумена святого Миколи Пустинного, универсалу на Максимовку и Городище служачого и за жаданемъ оногo, абыхмо тотъ универсаль, отъ антецессора нашего данный, во всемъ, яко слушний и правный, ствердили и змоцнили, што теды мы, видечи бытъ речъ слушную, абы за насъ самыхъ и всего православного Войска Запорозкого здоровье уставичне Господа Бога помененный отецъ игумень Миколскій Пустинный зъ братією своею законною молилъ, сам листомъ нашимъ помененный универсаль на Максимовку и Городище и приналежности всѣ служачи во всемъ, яко слушніи, ствержаемъ и змоцняемъ, и абы мищане максимовскіе и городискіе, также и подданные до ныхъ належачіе, во всемъ монастыреви святого Миколи Пустинного Киевского вшелякую повинность и послушенство издавали и полнили, приказуемъ и конечно мѣти хочемъ, на што для лепшое вѣри рукою нашою подписавши, печать Войска Запорозкого притиснути розказалисмо.

Дан в Чигиринѣ, дня 22, месяца июня 1658 року^а.

Іван Виговскій^б.

Висновки.

Аналіз універсалів, які видали наступники Б.Хмельницького дає можливість дійти висновку, що державна політика гетьманів XVII століття мала ознаки гендерної рівності в духовній сфері.

2.4 Майнові права жіночих монастирів та підпорядкування їм окремих адміністративно-територіальних одиниць в універсалах наступників гетьмана Богдана Хмельницького

**1660, січня 22. Чигирин. –
Універсал Юрія Хмельницького Чернігівському
святої мучениці Параскеви монастирю
з підтвердженням права володіння маєтностями,
наданими Богданом Хмельницьким**

Юрій Хмельницькій, гетманъ з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ. Всея старшинѣ и чернѣ Войска его царского вел. Запорозского, такъ же ратнимъ начальним и под началомъ застаючимъ его цар. величества господарнимъ^б людемъ, а меновите пану полковниковѣ чернѣговскому, асаулом, сотником, атаманомъ и всему старшому и меншому товариству, в томъ полку найдуючомуся, и кому толко сее наше показано будет писанне, до вѣдомости доносим, ижъ яко за славной памяти его мил. пана родича законници моностиря Святія мученици Параскеви²² наданних себѣ на обитель святую заживали сѣль Рудки, Юревки, Рижиковъ, Березовки, Молнатина, Яновки, Кашовки²³, в одном обрубѣ зо всѣми приналежностями ихъ будущихъ, такъ и мы, конфѣрмуючи симъ унѣверсаломъ нашимъ, мѣти жадаемъ, аби жаденъ такъ з старшини, яко и черни до войска идучіе и з войска повертаючіе ватаги, чатовники, наїздомъ і мимоїздомъ наменьшой помененним в тихъ селахъ людемъ мешкаючимъ не чинимъ кривди и в спокойномъ уживаню добръ перешкоди; такъ же и млинокъ кашовский на Белоусе, яко перед тимъ держалъ с приналежностями, такъ и теперъ аби уживаючи, ни от кого не поносили кривди; государнихъ^в, ратних, начальнихъ и под началомъ застаючихъ его царского величества людей упрошаючи, старшинѣ засѣ и чернѣ Войска его царского вел. Запорожского сурово под неласкою нашею и срогимъ войсковимъ приказуемъ караннемъ.

Данъ в Чигиринѣ дня 22 генвара року 1660г.

Юрій Хмельницькій, рукою власною.

**1660, січня 23. Чигирин. –
Оборонний універсал Юрія Хмельницького
Чернігівському жіночому монастирю Св. Параскевії
на маєтності**

Юрый Хмелницкий, гетманъ з Войском его цар. вел. Запорозкимъ.

Всеі старшинѣ и черни Войска его цар. велич. Запорозкого, так теж ратным началним и под началом зостаючим государевым людем и кому тилко о томъ вѣдати належит доносим до вѣдомости, иж яко небожчик родычъ нашъ особливый мѣль взгляд на законницъ монастыра Чернѣговского Святых Пятницъ, так и мы, вѣдаючи, же за нас и все Войско его цар. вел. Запорозкое пред маестатом Бога всемогущого з подосланя своего молитвы вставычніе проливають, нашим оных унѣверсаломъ обваровалисмо, пилно их милостей ратных началных и под началом зостаючих людей государских жадаючи, абы подданым, пререченному монастыреви Чернѣговскому Святых Пятницъ наданым, жадного насилія проездами, наездами, мимоездами, ночлѣгами, становисками, попасами, подвод, и стаціи вытяганем з наменшими долегливостями не чинили. А хто бы з старшого и меншого Войска его цар. вел. Запорозкого товариства мѣль счо сей выразной волѣ нашей выкочити, таковий каждый на горло і яко святокрадца будет за наименшим скарги донесенем караний.

Дат в Чигиринѣ дня 23 януар 1660.

Юрый Хмелницкий, рука власна.

Внизу дописано тією ж рукою: Законницам Чернѣговским оборонний.

На звороті: Оборонний черницам Чернѣговским на маєтности Юрія Хмелницкого 1660 д. 23 яну[ар].

**1661, липня 30. Переяслав. –
З універсалу Якіма Самка Ладанському
монастиреві на млин, що на міській греблі
під містом Варвою**

№ 336. IV. Універсаль Самка 1661. іюля 30.

Іоакимъ Самко, гетманъ зъ Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Видомо чиню, ижъ стосуючись до універсалу наданного черныцямъ монастыря Ладынского¹⁵ отъ антецессоровъ нашихъ, на выживлене зъ млына Грицковаго на мисской гребли подъ Варвою¹⁶, на рици Удаи¹⁷ стоячого, мирки приходячій и вси пожитки приворочаемъ...

Данъ въ Переясловлю, 30 іюля, 1661 року.

Нижче дописано рукою М. Марковича: Этотъ універсаль Хмельницкаго или Виговскаго, на который ссылается Самко, до сихъ поръ мною не найденъ. Подъ Самковымъ універсаломъ приписка: Александръ Масюковнъ Демьянъ Якубовичъ.

**1663, травня 11. Чигирин. –
Універсал Павла Тетері Київському Флорівському
монастиреві на маєтності**

Павель Тетера, гетманъ з Войскомъ его кр. мл. Запорозкимъ.

Вѣдомо чиню сим моим писанем кождому, кому о том вѣдати належит, а меновите с[та]р[ш]ине и черни Войска его кр. мл. Запорозкого, іжъ яко побожные люде з милосердіа христеанского законницам монастыра Флоровского Киевъского¹⁰ на выжывене надали и лекговали маєтности, прозываемые Дмитровичи¹¹ и Вишенки¹², такъ и я побожных тых людей христеанского учинку нѣ в чомъ не нарушаючи, сим моим унѣверсалом помененым законницам тые ж предреченные маєтности в спокойной поссессіей позволяю мѣти, пилю приказуючи, абы нѣхто им найменшею не важылся быти перешкодою и не втручался, и жадныхъ кривдъ и выдырствъ наездами и набеганем, нѣяким способомъ обивателем в тыхъ маєтностех ни задѣловаль. Подданные теж тамошніе госпожѣ ігуменіи и зосланым до ихъ, абы вшеякое послушенство и повинност належную отдавали, яко бы до нас болшъ о том скарга не доходила.

З Чегрына, 11 мая 1663 року.

Павел Тетера, рука власна.

***1663, червня 26. Табір під Кропивною. –
Універсал Івана Брюховецького Батурицькому
жіночому монастирю про підтвердження
земельних надань Григорія Гуляницького,
а також надання черницям Батурицького перевозу
з вотчиною та села Пальчики***

Іванъ Бруховецький, гетманъ з вѣрним Войскомъ его [царского] пресвѣтлого величества Запорозскимъ.

Ознаймуемъ симъ писанем нашимъ кождому, кому о томъ вѣдати надлежит, иж ми на просьбу и суплѣку велебной госпожи игумении и усѣхъ инокин монастиря Батурицького³ листы три пана Григорія Гуляницького, полковника бившого нѣжинского, перший в року 1656, мѣсяця февраля 2 д. в Нѣжинѣ, на млинѣ албо на двѣ мѣрци в млинѣ Семеновскомъ, на рецѣ Осотѣ в селѣ Чеплѣвцѣ будучомъ, опрочъ третой мелницкой мѣрки; другой, от того же так полковника тому жъ монастиревѣ, в том же року, в мѣсяцѣ мартѣ 19, на кгрунта до двору Жуковского, в Батурине будучого, належачие; третий, от того жъ пана полковника на Автюшевцѣ селцѣ, тим же законникомъ данние, і перед нами покладанние, во всем такъ, якъ в себѣ написанные сут, цале ствержаемъ и конфѣрмуемъ. Такъ тежъ и ми, видячи убозство, опустошенне законницъ батурицькихъ, пустилисмо имъ на виживлене перевоз Батурицький и отчину Батурицькую, до того и село Палчики. Прето ж суворо приказуемъ, аби жаденъ з старшини и черни Войска его царского величества Запорозского, такъ в млинѣ Семеновомъ, в кгрунтах, до двору Жуковского належачихъ, яко і в селцѣ Автюшевцѣ, перевозѣ, отчизни Батурицькой, в селѣ Палчиках помененним законникомъ найменшой кривди и перешкоди чинѣт не важился, кгда ж то имъ за отпущеніе грѣховъ наших и всего Войска Запорозского.

Данъ в таборе из под Кропивной, року 1663 го, июня 26 д.^а

Іванъ Бруховецький, вишменованный гетман^б.

***1663, серпня 5. Табір під Переяславом. –
Універсал Івана Брюховецького про підтвердження
прав Чернігівського монастиря великомучениці Параскевії
на села Рудки, Березівка, Мохнатин, Янівка та Кошівка***

Іванъ Брюховецкій, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорозскимъ.

Всеи старшинѣ и чернѣ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского, такъже ратнимъ начальнимъ и под началомъ застаючимъ его царского пресвѣтлого величества государевимъ людемъ, а меновите пану полковникови чернѣговскому, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему старшому и меншому товариству, в томъ полку найдуючомуся, и кому толко наше сие показано будетъ писаня, до вѣдомости доносимъ, ижъ яко за славное памяти его милости Богдана Хмельницкого, гетмана Войска его пресвѣтлого величества Запорозского, антецессора нашего, законници монастиря Черниговского святя великомученицы Параскевіи¹⁷, наданнихъ себѣ на обител святую, заживали сѣль Рудки, Березовки, Мохнатина, Яновки, Кошовки, въ одномъ обрубѣ зо всѣми приналежностями ихъ будущими, такъ и мы, конфирмуючи симъ унѣверсаломъ нашимъ, мѣти жадаемъ, абы жаденъ такъ з старшини, яко и чернѣ, до войска идучие, и з войска повертаючие, ватаги, чатовники наездомъ и мимоездомъ, помененнимъ в тыхъ селахъ людемъ мешкаючимъ, найменшее не чинили кривды, и в спокойномъ держаню и уживаню добръ перешкоды, такъже и млинокъ Кошовский на Белоусе, яко пред тимъ держали с приналежностями, такъ и теперъ, абы уживаючи, ни от кого не поносили кривды. Государевихъ ратныхъ начальнихъ и под началомъ застаючихъ, его царского пресвѣтлого величества людей, засъ и чернѣ Войска его царского пресвѣтлого величества сурово под неласкою нашею и срокгимъ войсковимъ караниемъ приказуемъ.

Данъ в табори под Переясловлем, дня 5 августа, року 1663.

Іванъ Брюховецкій, звишъменованій гетманъ^в.

Нижче написано: С подленным читал канцѣлярисъ Лукьян Климов.

***1668, травня 25. Гадяч. –
Універсал Івана Брюховецького Батуринському
жіночому монастиреві про підтвердження
права володіння Батуринським перевозом,
Жуківськими ґрунтами, селом Отюши та прибутками
з двох млинів на річці Осоті***

Іванъ Брюховецкий, гетман з вѣрним Войском Запорожскимъ.

Ознаймуем сим нашим писанем кождому, кому о том вѣдати належит, меновите пану полковниковѣ нѣжинскому, сотниковѣ, атамановѣ городовому и всему товариству, также войтовѣ и посполству батуринскому, ижъ яко з давних часов законници монастира Батуринского за листом полковников бивших нѣжинских, а за нашими виразними унѣверсалами з млина на Осотѣ рецѣ в селѣ Чеплѣвцѣ⁸³ и другого млина в Батуринѣ стоячого, из одного каменя, в Новихъ Млинахъ, себѣ наданного, розмѣровъ, так же кґрунтов до двора Жуковского, в Батуринѣ стоячого, належачих, и села Отюши зо всѣми приналежностями и угодиями, особливе перевозу Батуринского, од нас наданого, спокойне уживали, так і теперъ ми всѣ тие листи и унѣверсали наши, на тие надания оним служачие, сим унѣверсалом нашимъ ствержаючи и конфирмуючи, тих всѣхъ добръ уживати і пожитки вшелякие на всперте свое потреби привлащати оним позволяемъ. Зачимъ пилно мѣти хочем і приказуем, аби такъ панъ полковникъ нѣжинский, сотникъ, атаманъ и жаденъ з товариства батуринского, яко и нѣхто инший, помененним законницям батуринскимъ в спокойном тих више поменутихъ млиновъ, кґрунтовъ и села Отюши зо всѣма угодиями, держаню и пожитковъ всякихъ з тих всѣхъ добръ привлащаню, а особливе з перевозу Батуринского интрати приходячой, одбираню, найменшой чинити перешкоди и задавати трудности, под срокгим войсковим каранем, не важился.

Данъ в Гадячом, мая 25-го, 1668^а.

Звиш менованный гетман, рукою власною^б.

**1669, березня 25. Сосниця. –
Наказ Дем'яна Многогрішного
менським сотнику і отаману передати Макошинському
Покровському монастиреві млин у селі Величківцях**

Демяян Игнатович, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

Пану сотнику и отаману менским, вѣдомо чыним сим писанем нашим, иж который млын, наданий на манастырѣ паненский Макошинский, в селѣ Величковъцѣ³⁶, Цеклинского млин, посланий на указ нашъ, запечатал скриню з розмѣром, що приказуем абы печат отобравши, у в оном млыни належачий розмир брат и до ласки наше войсковое пожитковат, ни в чом им и наименшое перешкоды не чинит, в том вас увѣдомивъши и приказавъши, абы иначе не было.

Дата в Сосници, дня 25 марта, року 1669.

Демян Игнатович, гетьман [Войска] его царского прес. велич. Запорозкого.

**1669, квітня 24. Батурин. –
Універсал Дем'яна Многогрішного
про підтвердження прав Макошинського
Микільського монастиря на Грицьків млин
на Сосницькій греблі, на річці Убедь, та на Змітненські,
Сохачівські, Риботинські і Конятинські озера**

Демян Ігнатович, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

Ознаймуем сим писанем нашим кождому, кому бы о том вѣдати было потреба, а меновите паном полковником, сотником, асаулом, атаманом и всему старшому и меншому Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого, а особливе дозорцомъ нашимъ войсковымъ, и кому колвекъ будет показан сей нашъ унѣверсалъ, ижъ мы видячи великого государя нашего его царского пресвѣтлого величества данную грамоту монастыревѣ свято Николскому Макошинскому, велебным отцам игуменовѣ и всей братиѣ, в том же монастыреви будучим, до того стосуючися до славное памяти антецесоровъ наших, гетмановъ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого, и унѣверсаловъ, им наданых, на млинъ Грицков, на греблѣ Сосницкой на реци Убеди³⁷ стоячий, два камени в себѣ мѣючий, такъже и на озера Змѣтневские, Сохачевскіе, Риботинские и Конятинские, мѣти хочем и сим нашим унѣверсалом варуем, абы помененный монастыр Макошинский, велебным игуменом тепер будучим отцем Пафнутием з братією, в нем будучою, при тых вышменованых млынах Сосницком и Вербенском, и при озерах цале и ненарушне захованъ былъ. Абы в держаню и спокойном уживаню найменшоѣ нѣхто с полковниковъ и с товариства войскового, такъже и з людцовъ наших войсковых, нѣякоѣ перешкоды и трудности под срокгим войсковим каранем не важилса чинити, що иначе абы не было.

Данъ в Батуринѣ, апрѣля 24, 1669.

Демян Ігнатович, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

**1669, травня 17. Батурин. –
Універсал Дем'яна Многогрішного
Батуринському Панянському монастиреві
про підтвердження прав на раніше надані маєтності**

Демянь Игнатовичъ, гетманъ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского.

Ознаймуемъ симъ нашимъ кождому, кто будетъ [того] потребовати, писанемъ, а меновите паномъ полковниковы Войска его царского пресвѣтлого величества нѣжинскому, сотниковѣ, атамановѣ, и войтови, бурмистромъ, и всему товариству і посполству батуринскимъ, ижъ честная госпожа Евгения Хлевинская, игуменья, из сестрами монастыра Батуринского, презентовала прошлыхъ Войска Запорожского гетмановъ, антецесоровъ нашихъ, унѣверсали, наданние и прислужаючие манастиревѣ Батуринскому паненскому на село Отюшу со всѣми угодьями, на млин в Чеплѣвцѣ, другий в Батуринѣ, третий в Отюши селѣ и в Новихъ Млинахъ на одинъ камень, также на село Палчики³⁸, и на дворъ з кгрунтами Жуковский Батуринский, которие ми видячи слушне о томъ законницамъ наданне, и свою стосовавши волю, тие всѣ млини и села, дворъ Жуковский и кгрунта при монастыревѣ з побожности нашею заховуемъ. Зачимъ каждого стану людей жадаючи, приказуемъ, аби никто в держане и отбиране того наданя пожитковъ не знайдовался бити перешкодою намененного монастыра законницамъ. А особливе перевозъ на Сеймѣ под мѣстомъ Батуринскимъ, по давнимъ имъ наданнымъ правамъ, надавши, при вишереченнихъ наданняхъ симъ нашимъ уконфирмовалисмо унѣверсаломъ, а если би хто важился нарушити виразний волѣ нашей сей унѣверсал, то кождий не отминетъ срокгости права войскового.

Данъ в Батуринѣ, мая 17, 1669^а.

Демянь Игнатович, гетманъ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского^б.

**1672, червня 24. Батурин. –
Універсал Івана Самойловича
про підтвердження прав Макошинського
Микільського монастиря на млин на Сосницькій греблі,
на млин-вешняк у селі Верба, на Змітненські, Сохачівські,
Риботинські і Конятинські озера, на перевіз на річці Десні
у Макошині та про звільнення монастиря
від військових податків і повинностей**

Іванъ Самойлович, гетман з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорожскимъ.

Всей старшинѣ и чернѣ его царского пресвѣтлого величества Запорозского, меновите пану полковникови чернѣговскому, сотникамъ, атаманамъ, дозорцамъ и всему того ж полку товариству и каждому, кому бы колвекъ сей нашъ бивъ показанъ унѣверсаль, доносимъ до вѣдомости. Поневаж великій государ нашъ его царское пресвѣтлое величество з ней зречення своея отцевскія щедроти и

ку хвале Божіей милости, видячи монастиря свято Николского Макошинского¹¹ оскудность, для которого бы хвала Божія не уставала, млинъ Грицковъ з двома каменми и з ступнимъ коломъ, на греблѣ Сосницькой, на рецѣ Убедѣ, также млинъ вешняк з однимъ каменемъ, в селѣ Вербѣ стоячій, а до тихъ майно, озера Змітневскіе, Сохачовскіе, Риботинскіе, Конятинскіе, зо всѣми тонями и уходами на помененній Макошинській монастир надавъ и своими государскими обваровавъ грамотами, до которой его царского пресвѣтлого величества прошліе гетмани наши стосуючися волѣ з побожности своея на вспоможенія тихъ же недостатковъ монастирскихъ, перевозъ на рецѣ Деснѣ, в мѣстечку Макошинском будучій, придали и своими конфирмовали унѣверсалами, теди до тоей же его царского пресвѣтлого величества стасуючися мы волѣ, в грамоти его царского пресвѣтлого величества, якъ и прошлыхъ гетмановъ нашихъ, поважного чину правъ, наданых монастиреви свято Николскому Макошинскому, на млини, озера и перевозъ, такъ яко в грамоти его царского пресвѣтлого величества, в себѣ специфікуемъ, нынѣшнимъ нашимъ ствержаемъ и змоцняемъ унѣверсаломъ, и вшелякіе з млиновъ на Войско двѣ мѣрочки, кромѣ мелницкой, припадаючіе пожитки з озер, зас и перевозу цѣлкомъ отбирать позволяемъ. А для лѣпшого утвержденія хвали Божой монастир Макошинский и маетностей, до того монастира належачихъ, под нашу взявши оборону, от вшелякихъ войскових тяжаровъ, становискъ, ночлѣговъ, попасовъ, одпочинковъ, статцѣй и подвод вимаганія уволняемъ. Прето абы панъ полковникъ чернѣговскій, сотникъ и атамани, и нѣхто з войскового товариства в млинах, озерах, в перевози монастиреви Макошинскому, в владѣнію и пожиткованню не билъ перепаною, ани те же в маетностях ихъ на указъ нашъ жадний не важилися чинит екзакцій, сурово повагою сего нашего унѣверсалу приказуемъ.

Писанъ в Батуринѣ, 24 іюня 1672 року.

Іванъ Самойлович, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского.

**1672, липня 5. Батурин. –
Універсал Івана Самойловича
про підтвердження прав Батуринського
Бобріківського Воздвиженського монастиря
на села Пальчики, Атюшу, на Жуківський ґрунт і перевіз
через річку Сейм у Батурині та на млини – в Чапліївці,
Батурині, Атюшах і Нових Млинах**

Іванъ Самойловичъ, гетман з Войском его царского пресвѣтлого величества Запорозским.

Ознаймуемъ сим нашимъ кождому, кто будет потребовати писаниемъ, а меновите паномъ полковниковѣ Войска его царского пресвѣтлого величества нѣжинскому, сотниковѣ, атамановѣ городовому, войтовѣ, бурмистромъ и всему товариству и посполству батуринскимъ, ижъ честная госпожа Евгенія Хлевинская, игуменія, з сестрами монастира Батуринского, презентовала прошлихъ Войска Запорозского гетмановѣ унѣверсали на млинѣ в Чеплѣвцѣ²⁵, другий в Батуринѣ, третій в Отюши²⁶ селѣ, и в Новихъ Млинахъ²⁷, у Туцкого млинѣ, на один камен, также на села Палчики, Атюшу, и на двор з кґрунтами Жуковскими Батуринский, которие ми видячи слушне оним законницям надание, и свою стосовавши волю, тие всѣ млини и села, дворѣ Жуковский и кґрунта, при монастиревѣ з побожности нашео заховуемъ. Зачимъ [от] каждого стану людей жадаючи, приказуем, аби ништо в держаню и отбираню того наданя пожитковѣ не знайдовался бити перешкодою паненского монастира законницямъ, особливе перевозѣ на Сейму, под мѣстом Батуринским, по давним им наданним правом надавши, при вишеречених наданияхъ сим нашимъ уконфѣрмовалисмо унѣверсалом. А если бы кто важился нарушити виразний сей волѣ нашей унѣверсал, то кождий неотмѣнно срокгости права войскового не вуйдет.

Данъ в Батуринѣ июля 5, року 1672^а.

Іванъ Самойловичъ, гетманъ Войска его царского величества Запорозкого^б.

2.5 Універсали про дозвіл ігуменям на виконання будівельних робіт

1660, січня 23. Чигирин. – Оборонний універсал Юрія Хмельницького Чернігівському жіночому монастирю Св. Параскевії на маєтності

Юрій Хмельницький, гетманъ з Войском его цар. вел. Запорозкимъ.

Всеї старшинѣ и черни Войска его цар. велич. Запорозкого, так теж ратным началним и под началом зостаючим государевым людем и кому тилко о томъ вѣдати належит доносим до вѣдомости, иж яко небожчик родычъ нашъ особливый мѣль взгляд на законницъ монастыра Чернѣговского Святых Пятницъ, так и мы, вѣдаючи, же за нас и все Войско его цар. вел. Запорозкое пред маестатом Бога всемогущого з подосланя своего молитвы вставычніе проливають, нашим оных унѣверсаломъ обваровалисмо, пилно их милостей ратных началных и под началом зостаючих людей государских жадаючи, абы подданым, пререченному монастыреви Чернѣговскому Святых Пятницъ наданым, жадного насилія проездами, наездами, мимоездами, ночлѣгами, становисками, попасами, подвод, и стаціи вытыганем з наменшими долегливостями не чинили. А хто бы з старшого и меншого Войска его цар. вел. Запорозкого товариства мѣль счо сей выразной волѣ нашої выкročити, таковий каждый на горло і яко святокрадца будет за найменшим скарги донесенем караний.

Дат в Чигиринѣ дня 23 януар 1660.

Юрій Хмельницький, рука власна.

1669, березня 15. Сосниця. – Універсал Дем'яна Ігнатовича про дозвіл Макошинському Покровському монастиреві побудувати греблю з млином, із залученням до будівництва величківської, киселівської та домишлинської громад

Демян Ігнатович, гетман Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

Пане сотнику киселювский!

Приказуемъ тебѣ, абис войтомъ приказал величковскому, киселювскому, домишлинскому и всѣмъ громадам помененных сѣль, за показанемъ сего унѣверсалу нашего, до гаченя греблѣ величковской, на [ко]торой греблѣ, з ласки войсковой и наше, госпожи Анастасии Бобурчанской, ігуменѣ макошинской, надалося млин, о що и повторе сурово приказуемъ, абы иначе не было, кром росказання нашего.

Рекомендація. Учитель має акцентувати увагу учнів на тому, що ігумені як уособлення українського жіноцтва, користувалися високим авторитетом у тогочасному суспільстві. А також видання таких універсалів, в яких надається дозвіл на виконання будівельних робіт свідчать про визнання їхніх неабияких організаторських здібностей[23,35].

2.6 Універсали про звільнення від податків та повинностей жіночих монастирів

1671, лютого 15. Батурин. – Універсал Дем'яна Многогрішного про взяття під протекцію Київського Флорівського монастиря і його звільнення від повинностей і податків, із заборонаю козакам використовувати для випасів монастирську землю – Куничне

Дем'янъ Ігнатович, гетманъ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого.

Всеи старшинѣ и чернѣ Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого, особливе пану полковникови киевскому, сотнику, атаманови и всему товариству тамошнему, такъ тежъ войтови, бурмистромъ, райцомъ, майстратовим и всѣмъ посполитымъ мѣста Києва людемъ доносимъ до вѣдомости, ижъ такие люде ж непобожное ко хвали Божой и святыхъ его, але якоменѣлое справуетъ сердце, которие бачачы паненского монастиря Киевского святыхъ мученикъ Флора и Лавра убозство, не толко абы мѣли для своей вѣхъ (?) ратовать недостаткахъ спасеня, тамъ еще сами до знищеня зостають поводомъ, с тыхъ причинъ, ижъ що есть належачихъ до помененного монастиря килка хатъ, называемыхъ Куничинимъ, и тыхъ непрестанно розними откграбують тяжарами и податками. Чого мы запобигаючы, абы ся тому помененному монастирови у хвалѣ Божой не дѣялася зима, под свою взялисмо протекцію, и гды жаденъ такъ з старшихъ, и меншихъ Войска Запорозкого в названыхъ Куничникахъ попасов на лузѣ одправовати, подводъ брать, яко и з пановъ майстратовыхъ, жадныхъ до себе не важилися вимагати подачокъ, под суровымъ симъ нашимъ универсаломъ приказуемъ каранемъ.

Коментар. Звернути увагу учнів на особливе ставлення державної влади до жіночих монастирів, надаючи їм всебічну підтримку і захист.

Активний захист майнових прав жіночих монастирів з боку українських гетьманів та отримання змоги реалізувати свої лідерські та управлінські якості, зокрема на релігійному ґрунті спонукало жінок, які володіли власними паями та майном засновувати монастирі та ставати ігуменями [23,35].

Необхідно зауважити, що соціальний статус жінки, який сформувався ще у XVI столітті за всебічної підтримки жіночих монастирів з боку державної влади спонукали українських жінок – вдів обирати життя в затворництві, будуючи, очолюючи монастирі, адже по смерті чоловіка вони отримували у спадок разом із майном чоловіка і його боргові зобов'язання.

2.7 Універсали, які засвідчують високий статус окремих представниць жіноцтва XVII століття

**1657, червня 23 (липня 3). Чигирин . -
Універсал Богдана Хмельницького про підтвердження
володінь Катерини Грязної**

Богданъ Хмелницкий, гетманъ з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Всѣмъ вобецъ и каждому зособна, кому о томъ вѣдати належить, меновите паномъ полковникомъ, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всей старшинѣ и чернѣ Войскъ Запорожскихъ, въ тягненю за войскомъ идучимъ и з войска поворочаючимъ, коннимъ и пѣшимъ, вшелякой кондиції людемъ, меновите залогамъ, которимъ толко показано будетъ сие наше писаніе, до вѣдомости доносимъ, поневажъ Богъ всемогущій наклонилъ шляхту до Войска Запорожского, мы ихъ ласкаве принявши, ихъ маетности и грунтов власнихъ уживать, яко здавна уживали, позволилисмо, сурово теди приказуемъ, абы жаден с козаковъ наездомъ, мимоездомъ и отправованемъ чать и разнихъ подездовъ в маетностяхъ и селахъ панѣ Катерини Борисовой Грязной⁴³⁶, меновите в селахъ* Слабине⁴³⁷, Яновце⁴³⁸, Лукашовце⁴³⁹, Стефановце⁴⁴⁰, Суличовце⁴⁴¹, Пересяжжю⁴⁴² и всякихъ до тихъ сель приналежностяхъ людемъ тамъ мешкаючимъ наименшой кривды чинить не важился, подачокъ, стацій жадной не вымишлялъ ани вибиралъ, але заразъ за показанемъ сего писанія**, залога тамошній в тих маетностяхъ будучій, вишменованіе маетности панѣ Грязной зо всѣмъ подалъ, такъ яко здавна те*** маетности въ себе мелися, а люде, тамъ мешкаючіе, спокойно, за показаніемъ сего писанія нашего, сидели, иначе не чинячи, под ласкою нашею и под срогим войсковим каранем.

1672, липня 19. Батурин. –
Універсал Івана Самойловича про підтвердження
прав Катерини Грязної на села Ладинку і Янівку,
в Слабинській та Полковій сотнях
Чернігівського полку

Іванъ Самуйловичъ, гетманъ з Войскомъ его царского пресвѣтлого величества Запорозкимъ.

Всѣмъ вобецъ и каждому того потребууючому, а меновите пану полковникови Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского черниговскому, сотникови того жъ мѣста Чернѣгова, атаманови яновскому и ладинскому, и всему, в том же полку знайдуючомуся, товариству, и кому колвекъ тилко сей нашъ универсалъ будет показанъ, даемо вѣдати. Поневажъ п. Катерина Борисовая Грязная, презъ всѣ часи правеоплаканіе военные, под оборону и протекцѣю в Богу зейшлихъ гетманов, антецессоромъ нашихъ, од початку войны утикалася, шукаючи ласки для притуленя голови з дитками своїми, в нѣкоторихъ добрахъ своихъ, в которомъ своемъ удавану ся завше узнавала ласку, прето и мы, такому в Богу зейшлихъ антецесоровъ нашихъ побожному послѣдуючи учинку, а надто уважаючи оной старость лѣтъ, на сусентаментъ и виживлене помененной паней Катеринѣ Грязной село Ладинку, в трактѣ полку Чернѣговского, в сотнѣ Слабынской, и село Яновку, в том же трактѣ в сотнѣ Полковой, з млиномъ Миколаевимъ, нижей тойжъ Яновки, на лузѣ, на рецѣ Здвизѣ стоячимъ, лежачіе зо всѣми приналежностями, до ласки нашею и войсковое надаемо и конфѣрмуемо. Зачимъ сурово приказуемъ, абы жаденъ з старшихъ и меншихъ Войска Запорозского, особливе панъ полковникъ чернѣговскій, сотникъ тамошний, атаман [яновскій] и ладинскій, и все товариство полку того жъ помененого, паней Грязной в одбиранню з помененихъ добръ, то ест села Ладиньовки, и села Яновки, такъ тежъ и зо млина, пожитковъ не важилися быти перешкодою, и повторе повагою владзи нашею приказуемъ. Войти зась реченніхъ сѣлъ Ладиньовки и Яновки, з громадами абы вшелякое належитое послушенство панѣ Грязной отдавали, приказуемъ.

Коментар. Два Універсали, видані різними гетьманами засвідчують право на володіння маєтностями однієї жінки. З чого можемо зробити висновок про високий соціальний статус української жінки, яка користувалася майновими правами нарівні з чоловіком, з одного боку, з іншого – про різностановість жінок, що саме по собі свідчить про існування нерівноправності вже серед українського жіноцтва. Адже таких іменних універсалів удостоювались лише обрані особи [23, 35].

2.8 Особливий статус жінки знатного стану

1655, липня 22 (серпня 1). Чигирин. - Універсал дружини Богдана Хмельницького Анни про недоторканість володінь Прилуцького Густинського Троїцького монастиря

Я, Анна Богдановая Хмелницкая, гетмановая, Воиска его цар[ского] вел[ичества] Запорозкого.

Обывателем всѣмъ прилуцким, старшинѣ и чернѣ, козаком Воиска его цар[ского] вел[ичества] Запорозкого, воиту, бурмистровѣ и всѣмъ мещаном в мѣстѣ и по хуторах мешкаючим симъ писанемъ моѣмъ до вѣдомости доношу, ижъ що велебные господу Богу Отцеве общежителного жития иноци обителѣ святоѣ Густинские конфѣр-мацию его милости пана малжонка добродѣя мого на привѣлеи данного ѣмъ наданя от княжат Вышневецкихъ одержали, абысте всѣ вишменованиѣ обывателѣ нѣ в чомъ противными не были и кгрунту ихъ мѣсцу святому належачиѣ не втручались, жадноѣ перешкоди не чинили под виною тысячи таляровъ до скарбу воискового и под суровим каранемъ. Ласкою его милости пана малжонка добродѣя мого и повторе навпоминаю, абы иначеи не было.

З Чигирина, 22 июля, 1655.

Вышменованая гетманова Анна Б[огдановая].

На звороті: От еи милости паней гетмановой зарука тысячу талярии, жебы въ грунтах нам шкоды не чинено.

Перпендикулярно до цього тексту написано: Зарука тысяча талярен от еи м[илости] п. Г. хтобъ нам кривд не чинивъ в кгрунтахъ.

Коментар. Видання даного Універсалу свідчить про рівні можливості жінки, чоловік якої займає високу державну посаду.

ВИСНОВКИ

Формування гендерної культури, незалежно від статі, на основі взаємоповаги забезпечує умови вільного вибору соціальних статусів і ролей, передбачає гармонізацію взаємин чоловіків і жінок у соціумі, відображає прагнення суспільства до вирівнювання їх статусів.

У запропонованих методичних рекомендаціях автор пропонує матеріали, які спрямовані на посилення мотивації учнівської спільноти щодо підвищення рівня їхньої власної гендерної культури.

Опрацювання запропонованих першоджерел активізує процеси мислення та уяви учнів. Викличе зацікавленість до розуміння давньої мови, тогочасних суспільних відносин. Дозволить оцінити статус сучасної жінки в державі та суспільстві.

Під час роботи з наданими джерелами вчитель матиме змогу розкрити аспекти «жіночої» історії, допоможе учням окреслити роль українських жінок в різні часи нашого історичного минулого, визначити правовий та соціально-політичний статус жінки у процесі розвитку українського суспільства, тим самим закладе підвалини для формування гендерних уявлень і гендерної культури здобувачів світи.

Учні навчатися робити висновки щодо трансформаційних процесів у гендерних відносинах, які відбулися та визначатимуть перелік заходів, які необхідно здійснити для їх удосконалення. У ході опрацювання законодавчих актів того часу і на підставі зроблених висновків вони зможуть формувати своє світобачення і свій особистий життєвий досвід.

Аналізуючи подані документи, учні зможуть усвідомити проблеми гендерних взаємовідносин в окреслений період і зрозуміти необхідність законодавчого регулювання їх у сучасних умовах.

Використовуючи запропонований вид діяльності з історичними джерелами на уроках історії України спонукатиме учнів критично мислити, аналізувати історичне джерело та робити висновки, прищеплюватиме інтерес до вивчення історії. Учні зможуть використовувати набуті компетентності у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вихор С. Т.* Гендерне виховання: паралелі кризь століття // Наука і сучасність. Наука і сучасність: Зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К.: Логос, 2003. – Том ХЛІ. – С. 82 – 90.
2. *Вихор С.Т.* Виховання школярів різної статі та гендерний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи // Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації та Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2005. – № 1 (45). – С. 6 – 9.
3. *Говорун Т. В., Кікінежді О. М.* Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі // Освіта і управління, 2003. – Т. 6. – № 4. – С. 56 – 68.
4. *Говорун Т. В., Шарган О. М.* Батькам про статеве виховання дітей / *Говорун Т. В., Шарган О. М.* – К. : Рад. школа, 1990. – 160 с.
5. *Говорун Т.В.* Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі / *Говорун, Т. О., Кікінежді О.М.* // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – № 4. – С. 56–69.
6. *Говорун Т.В.* Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. посібник / *Говорун Т., Кікінежді О.* / – Тернопіль : Богдан, 1999. – 384 с.
7. *Гречишкіна О.Д.* Підготовка майбутнього вчителя до гендерного виховання учнів в умовах реформування освіти в Україні / *Гречишкіна О. Д., Гречишкіна А. П., Пулькіна Т. І.* // Проблеми освіти. – 2002. – Вип. 28. – С. 95–101.
8. *Грушевський М.* Історія України-Руси / *М. Грушевський.* – К.: Наукова думка, 1993. – Т. 6. – 588 с.
9. *Іванова І.* // Директор школи. Україна. – 2006. – №6. – С. 6–13.
10. *Ірина Петренко.* Православна українка в гетьманщині в другій половині XVII століття // Збірник статей за матеріалами Міжнародної наукової конференції (4-5, 16-17 вересня 2008 року). – Полтава.:2009. – С.151-155.
11. *Калько І.В.* Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти. Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
12. *Кісь О.* Андроцентричний дискурс в історичних науках // Філософсько-антропологічні студії 2001 / Спецвипуск. – К.: Стилос, 2001. – С. 43-58.
13. *Кравець В. П.* Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / *В. П. Кравець.* – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
14. *Кривоший О.П.* Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу / X – перша половина XVII століття / *О.П. Кривоший.* – Запоріжжя., 2001. – 96 с.
15. *Кривоший О.П.* Жінка в суспільному житті України (друга половина XVI – перша половина XVII ст.) // Дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – 246 с.
16. *Кривоший О.П.* Українки в історії / *Борисенко В., Головащенко М., Кривоший О.П.* – К.: Либідь, 2004 – 328 с.

17. *Левицький О.І.* Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / *Левицький О.І.* – К., 1887. – 10 с.
18. *Левицький О.І.* Ганна Монтовт // На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / Упор. і передм. О.В. Русиної. – К.: Україна, 1994. – С. 80–189.
19. *Левицький О.І.* Сім'я і побут українців у XVI ст. // На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / О.І. Левицький. – К.: Україна, 1994. – С. 190 – 255.
20. *Луценко О. А.* Навчальна програма «Гендерна педагогіка» // Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К.: ПЦ Фоліант, 2004. – С. 45 – 105.
21. *Макаєв В.В.* Поликультурное образование– актуальная проблема современной школы /*В.В. Макаєв, З.А. Малькова, Л.Л. Супрунова* //Педагогіка. – 1999. – № 4. – С. 6., с. 399
22. *Маланчук-Рибак О.* Жінка в історії / *Маланчук-Рибак О.* – Львів: Світоч, 2002. – 339 с.
23. *Маслак В.І., Барановська М.Ю.* Гетьманські універсали, як джерело визначення статусу української жінки у другій половині XVII століття // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці» (18-19 квітня 2012 р.). – Спеціальний випуск. – Запоріжжя: А&V.Art GROUP. –2011. – С. 34-37.
24. *Міщук Л. І.* Актуальність гендерного підходу в освіті / *Л. І. Міщук* // Проблеми освіти: Науковометодичний збірник. – К., 2002. – Вип. 27. – С. 118–127.
25. *Орлик М.А.* Жінки України: Біографічний енциклопедичний словник / *Орлик М.А.* – К.: Фенікс, 2001. – 560 с.
26. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 536 с.
27. *Петренко О. Б.* Становлення гендерного підходу до освіти і виховання в українському суспільстві / *Петренко О. Б.* // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне:РДГУ, 2003. – Вип. 27. – Ч.1. – С. 110–120.
28. *Смоляр Л.О.* Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / *Л.О. Смоляр* (ред.). – Одеса: АстроПринт, 1999. – 440 с.
29. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / За ред. *І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота*
30. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. *В. П. Кравця, О. М. Кікінежді.* Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.
31. *Титаренко Т.* Поняття "стать" у психології особистості / *Т. Титаренко* // Психолог. – 2003. – лютий. – №6. – С. 13–15.

32. Українки в історії / *Борисенко В., Головащенко М., Кривошій О.* та ін. – К.: Либідь, 2004. – 328 с.
33. Універсали Богдана Хмельницького 1648-1657. – К.: Альтернативи, 1998. – 414 с.
34. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). – К. – Л.: НТШ, 2004. – 1087 с.
35. *Родигіна І.* Компетентнісно спрямований педагогічний процес URL: <http://osvita.ua/school/theory/1963>
36. *Смілаш Т.Г.* Використання історичних джерел як засіб формування історичних компетентностей учнів URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-istorichnih-dzherel-yak-zasib-formuvannya-istorichnih-kompetentnostey-uchniv-94517.html>